

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15

Володимир Макарчук,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри історії держави і права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
mvs6043@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ЮРИСТІВ, ЗАЙНЯТИХ АДВОКАТСЬКОЮ ПРАКТИКОЮ, В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА

© Макарчук В., 2018

Розглянуто еволюцію практики надання гонорарної винагороди представникам адвокатської професії в Україні – від початків професійної адвокатури на українських землях (XVII ст.) по наш час.

Ключові слова: адвокатура в Україні; адвокатський гонорар; державне та громадське регулювання адвокатського гонорару.

Владимир Макарчук

К ВОПРОСУ ОПЛАТЫ ТРУДА ЛИЦ, ЗАНЯТЫХ В АДВОКАТСКОЙ ПРАКТИКЕ, В УКРАИНЕ: ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА И СОВРЕМЕННОСТЬ

Рассматриваются вопросы предоставления гонорарного вознаграждения представителям адвокатской профессии в Украине – от истоков профессиональной адвокатуры на украинских землях (XVII век) по наши дни.

Ключевые слова : адвокатура в Украине; адвокатский гонорар; государственное и общественное регулирование адвокатского гонорара.

Vladimir Makarchuk
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of History of State and Law
Sc.D., Prof

LAWYERS' WAGES FOR PERFORMING ADVOCACY IN UKRAINE: HISTORICAL-LEGAL RETROSPECTIVE

The paper considers various factors which had influence on volume of wages for legal experts performing advocacy (in the territory of current Ukraine) of a party in litigation since the Kievan Rus' till contemporary times: customary practice, state regulation of tariffs for

advocacy services, corporate rules of attorneys' associations and internal redistribution of funds in such structures etc.

Key words: lawyer's fee; professional lawyers' associations; state regulation of wages of persons of free occupations.

Постановка проблеми. Адвокатська професія належить до т. зв. вільних професій. Відтак, розмір адвокатського гонорару виступає передусім результатом домовленості клієнта та його захисника у суді. Свобода такої домовленості загалом позитивна, оскільки в підсумку сприяє професійному росту адвоката, полегшує його діяльність, компенсуючи витрати на пошук потрібної інформації, тощо. Недоліком вільного торгу клієнта і адвоката (судового представника) є надмірна ціна послуг високих професіоналів, що у підсумку суттєво знижує шанси менш заможної сторони судового слухання на належний вирок у кримінальній справі чи справедливе розв'язання майнової тяжби.

З іншого боку, держава доволі часто (ще від часів Римської імперії) намагається втрутитися в процес приватної домовленості сторін. Робиться це під зручним (реальним або й надуманим) приводом: захисту майнових інтересів клієнта, соціальної справедливості, ефективної регуляції надходжень від оподаткування осіб вільних професій тощо. В історичному минулому відомі й випадки, коли державні структури грубо втручалися у «вільну професію», використовували механізми регулювання оплати праці адвоката як інструмент встановлення державного контролю над його діяльністю (Візантія, Франція часів Великої французької буржуазної революції, сталінський Союз РСР тощо).

Реальні (а не номінальні) прибутки адвоката становили й далі становлять меркантильний інтерес для колег з адвокатського об'єднання (адвокатські консультації часі Союзу РСР) чи сучасних ділових партнерів.

Очевидно, що пошуки ідеальної моделі встановлення розмірів гонорару адвоката (судового представника), яка б тією чи іншою мірою враховувала інтереси усіх зацікавлених сторін, мають місце у всі часи і у всіх народів світу.

Мета статті – відстежити тенденції та зміни у підходах до питань регулювання оплати праці адвоката (судового представника) в часі і просторі території сучасної України.

Аналіз дослідження проблеми. Питаннями оплати праці адвоката (судового представника) в історико-правовому просторі сучасної України займалися такі відомі вітчизняні науковці, як Д. Азаров, А. Бойчук, С. Борисенко, Т. Варфоломєєва, І. Гловацький, В. Медведчук, В. Святоцька, А. Святоцький, Л. Сопільник, М. Федоров, В. Шкарупа, Б. Щур та ін. Із зарубіжних авторів (переважно російських), які цікавилися цим, досить вузьким, питанням, відзначимо О. Вишневську та О. Скрипника.

Виклад основного матеріалу. В княжі часи професійної адвокатури на українських землях Київської Русі та руських князівств, утворених на її основі, не існувало. Втім, існував інститут судового представництва – інтереси недієздатних та неправоздатних учасників судових слухань представляв найчастіше хтось із родичів; діяльність ця здійснювалася на безоплатній основі.

Вважається, що професійна адвокатура в Україні уперше сформувалася під час польсько-литовської доби (XIV–XVI ст.).

Уже на початку періоду здійснювалося так зване судове представництво, поширене у містах з магдебурзьким правом (та його різновидами – кульменським (хельмінським) та новомарктським (шредським) правом). Як відомо, українські міста почали отримувати магдебурзьке право лише з початком польської експансії. Цим актом загарбники вирішували відразу кілька завдань: заселення завойованої території прийдомим (польським та німецьким) населенням, забезпечення лояльності міст новим властям, піднесення господарської ефективності захоплених територій тощо. Зокрема,

Львів отримав магдебурзьке право у 1356 р., Галич у 1367 р., Белз у 1377 р., Холм у 1382 р., Перемишль та Тереховля – у 1389 р. і т.д.

Судовий процес у таких містах склався на засадах магдебурзького права – був усним, гласним і змагальним. Усність і змагальність судового процесу відкривали широкий доступ до нього судових представників – *прокураторів*.

За магдебурзьким правом, означені прокуратори мали відповідати певним вимогам. Заборонялося де-юре займатись цією діяльністю особам розумово відсталим, неповнолітнім (у віці до 21 року), духовенству, еретикам та іновірцям-нехристиянам, а також тим, хто відбував покарання.

У містах із магдебурзьким правом послуги прокураторів (*пленіотаріїв*, як їх ще називали) оплачувалися за визначеною такою, яка була поденною. Первісно вона становила 4 гроша (польськ. *grosz*, від нім. *Groschen*, від лат. *Grossus denarius* «великий денарій») на день, згодом постійно збільшувалася. Окрім «пряника» оплати, в містах з магдебурзьким правом судовий представник отримав і потенційний «батіг» покарання. Прокуратор, який нехтував обов'язками або обдурював довірителя, згідно норм магдебурзького права, міг позбутися язика – у прямому розумінні слова. Якщо справа була програна внаслідок доведеного недбальства прокуратора, він покривав збитки довірителя або ж потрапляв у в'язницю [1].

У Литовських статутах (1529, 1566 та 1588 рр.) була передбачена можливість судового представництва, щоправда, воно не отримало широкого розповсюдження. На відміну від судів у містах з магдебурзьким правом, державні судові установи його уникали. Відомий дослідник вітчизняного права С. Борисенко підрахував, що з 1107 актів Литовської метрики, які стосуються діяльності державних судів до прийняття Першого Литовського статуту (1529 р.), лише 10–20 (1–2 відсотка. – Авт.) містять згадку про участь представників сторін у судових засіданнях [2].

В статутах 35 та 36 розд. IV Литовського статуту 1566 р. вказано, що за зраду інтересів клієнта прокуратор-шляхтич має бути позбавлений честі, простолюдин – карається смертю (арт. 35 «Про покарання недобросовісних і підступних прокураторів і про те, що стороні вільно прокуратора свого від справи усунути і самій вести справу або іншого прокуратора на його місце поставити»). За користування печаткою клієнта з метою завдання йому шкоди адвокат карався смертю – арт. 36). Статут 37 забороняв прокуратору на свій розсуд, без письмової згоди клієнта стягувати з нього будь-які кошти: «пенезей записаних брати ці с них квитовати» [3].

Перша документальна згадка про (щоправда, натуральну, а не грошову) оплату послуг юридичного представника (прокуратора) у Великому князівстві Литовському міститься в дослідженні С. Борисенка; вона датована першою пол. XVI століття. Віленська міщанка Курчова Хведя сперечалася з прокуратором Яном Селецьким. Той провадив її тяжбу з віленськими міщанами про будинок у м. Вільні, і довірену йому справу програв. Ображена Курчова через суд вимагала повернення їй матеріальних цінностей (знову ж таки, натуральних, а не грошових), виділених на ведення справи. Своєю чергою, Я. Селецький відзвітував про використання довірених йому цінних речей, вказавши, що всі вони були використані за призначенням, зокрема передані особам, які могли впливати на перебіг процесу. Зокрема, місцевому воєводі він передав «два поставки лунського сукна». Сама ж міщанка особисто (а не через прокуратора) передала воєводиному маршалку п'ять коп (1 копа – тогочасна міра рахунку, 60 одиниць. – Авт.) литовських грошей. Крім того, у позові фігурував й кожух, яким клієнтка Х. Курчова віддячила безпосередньо прокуратору Я. Селецькому за його клопоти по справі [4]. Тож цей, очевидно, не надто дорогий, кожух (а не та чи інша грошова сума) й став матеріальною винагородою прокуратора.

Суд, зрештою, визнав право Я. Селецького на гонорар, занотувавши в постанові: «кожухъ не силою брал, але за свою працу взялъ, а она сама дала»

У наступному, XVII ст. адвокати-професіонали вже брали до розгляду важливі економічні справи впливових осіб, тому кожух (як у справі Х. Курчова vs Я. Селецький) міг стати гонораром хіба в якихось дрібніших суперечках, а не в справі про право власності на будинок у столичному місті (Вільно було столицею тогочасного ВКЛ).

М. Довбишенко, аналізуючи архівні матеріали того часу, звертає увагу на цікаву особливість – наявність в архівних фондах великої кількості боргових розписок на суму 100–300 злотих, підписаних представниками впливових магнатських родів Чарторийських, Заславських та ін. на користь ... не знатних, не заможних і безземельних шляхтичів. На його думку, йшлося саме про оплату праці адвоката, а не щось інше [5]. Тобто така розписка була своєрідним гарантійним листом виплати гонорару – звісно, за умови позитивного для магната вирішення судової тяжби.

Зрозуміло, що на такі, відносно високі, гонорари могли претендувати лише правові представники дійсно заможних людей.

Стосовно польських земель у складі Речі Посполитої (включаючи й давні землі Руського воєводства), то тут кількість адвокатів була визначена законом. Адвокат за домовленістю з клієнтом отримував гонорар – винагороду за працю. Обмеження щодо розміру гонорару не встановлювалися.

Доба Хмельниччини далася взнаки на адвокатському корпусі українських земель у тому розумінні, що їхні послуги на якийсь час перестали бути потрібними революційному суспільству. Значна частина професійних юристів, особливо шляхти, покинула межі бунтівної території.

Однак, професія адвоката знову стала затребуваною в умовах абсолютних (згодом – конституційних) монархій, в яких українські землі увійшли у XVII–XVIII ст. – Російської та Австрійської (Австро-Угорської).

У Росії після судової реформи 1864 р. професійна адвокатура діяла на основі Судових статутів 1864 р. До присяжних повірених висувалися високі вимоги, майже ідентичні до вимог до суддівського корпусу (громадянство, вища юридична освіта, добропорядна поведінка тощо). Зрозуміло, що йшлося про людей, чії професійні можливості були ними ж й оплачені – в процесі освіти чи попередньої «добросчесної поведінки» (тобто уникнення різноманітних легких, але сумнівних джерел заробітку).

Питання оплати праці дореволюційного російського адвоката (присяжного повіреного) не таке просте, як здається на перший погляд. Зрозуміло, що з заможних та дуже багатих клієнтів російський адвокат того часу намагався узяти по максимуму, але не відмовляв у допомозі й неміщим клієнтам. Так, згідно зі звітом діяльності Консультації присяжних повірених й їхніх помічників м. Миколаєва за 1908 р., встановлено, що юридичну допомогу вони надавали й особам малозабезпеченим та незаможним. Ця правова допомога здійснювалася безкоштовно, при тому, що невеликий відсоток (23 %) консультацій здійснювався за плату. Але й ця «плата» встановлювалася відповідно до правила: платити – хто скільки зможе; і коливалася від 5 коп. до 1 рубля. Утримання Консультації, зокрема в 1908 р., відбувалося за рахунок субсидій, отриманих від Миколаївського Громадського Управління й від Особливого Комітету Опікунства народної тверезості [6].

Загально-австрійську організацію адвокатури, її права й обов'язки вперше визначено Йозефінським положенням про загальний судовий устрій від 14 травня 1781 р.

У 1791 р. імператор підписав Закон, яким оголосив адвокатуру вільною професією. Також у 1802 р. вийшов спеціальний указ, який приписував припинити прийняття кваліфікаційних екзаменів у потенційних адвокатів. Надалі неофіти обходили це розпорядження шляхом ... індивідуального прохання на адресу ясновельможного монарха про проведення кваліфікаційного іспиту. Такий стан справ існував у Австрійській імперії до 1820 р. То ж допущення до адвокатських обов'язків вимагало цісарського призначення, а це, своєю чергою, вимагало пошуку виходів на цісарський двір, відтак й значних фінансових затрат.

Від 1820 р. призначення адвокатів було передане вищим земельним судам, тобто локалізоване.

Зрозуміло, що послуги представників адвокатської професії – уже в силу високих вимог до пошукувача (М. Никифорак вказує, що наприкінці XVIII ст. ст. адвокатська ліцензія обходилася пошукувачу до 2.500 флоринів [7]) – були доволі затратними і користуватися ними могли одиниці.

У результаті т.зв. «весни народів» в Австрійській імперії прийняте Тимчасове положення про адвокатський порядок від 1 липня 1849 р.

Головним нововведенням австрійського Тимчасового положення про адвокатський порядок 1849 р. стало створення адвокатських палат з визначеним обсягом повноважень. Адвокатура

реально стала вільною професією, відповідно, відбулося розширення адвокатського корпусу. Це, у свою чергу, суттєво зменшило гонорари адвокатів, хоча й розширило коло клієнтів.

За соціальним походженням український сегмент адвокатури в Австро-Угорській імперії на початку ХХ ст. складався переважно з дітей селян та священників. Аж до Першої світової війни в середовищі української адвокатури Галичини існував негласний поділ на канцелярії «панські» і «мужицькі».

Зокрема з-поміж адвокатів-українців реноме «хлопського» мали А. Чайковський, І. Семанюк (літ. псевдонім Марко Черемшина), стрийський правозахисник Є. Олесницький та ін.

«Панськими» називали ті адвокатські бюро, що спеціалізувалися на великих, зазвичай майнових, позовах. Зокрема, до цієї категорії належала канцелярія львівського адвоката, українця Миколи Шухевича (м. Львів, вул. Сикстутська, 48/45) [8].

Звісно, окрім контингенту клієнтів, вони різнилися й ставками гонорарів. До Першої світової війни (1914–1918 рр.) адвокати-українці в австрійській Галичині у своїй масі вважалися «дешевшими за німецьких, польських чи єврейських», відтак їхня клієнтура була інтернаціональною – за рахунок найменш заможного сегменту тих, хто потребував адвокатської допомоги.

Висока вартість житла у Львові та більших містах Галичини зумовлювала витіснення молодих юристів-випускників на провінцію. Там їм доводилося займатися справами дрібними, які не приносили ані високих гонорарів, ані широкого професійного визнання. Якщо ж у когось із місцевих мешканців виникала справді серйозна цивільна справа чи кримінальна тяжба, зацікавлений учасник процесу вважав за потрібне підстрахуватися й звертався за допомогою до висококваліфікованих адвокатів зі Львова, Станіславова чи Перемишля, зазвичай – поляка. Утворювалося замкнуте коло. Адвокати-українці, працюючи на провінції, мали відносно небагато шансів перебратися до столиці Коронного краю, не кажучи вже про Відень чи інші великі міста Австро-Угорської імперії.

В УРСР практично від самих початків існування соціалістичної державності професійну діяльність адвокатури жорстко контролювали радянські та партійні органи. Питання оплати праці адвоката первісно регулювалося Наказом НКЮ СРСР № 85 від 2 жовтня 1939 р. У кожній юридичній консультації в обов'язковому порядку на видному місці мала вивішуватися таблиця з визначенням такси на кожну надавану послугу. Усі усні консультації (незважаючи від складності справи) були безоплатними. Безоплатною була юридична допомога і при веденні справ за позовами про стягнення аліментів; за позовами про стягнення шкоди, завданої каліцтвом на виробництві; при складенні заяв про призначення пенсій та державної допомоги, а також при складенні усякого роду скарг, заяв та інших звернень солдатами, сержантами та старшинами Збройних Сил Союзу РСР.

Для ілюстрації подаємо деякі підсумкові цифри за результатами роботи Львівської обласної колегії адвокатів у 1948 р. (власна копія архівного документу. – Авт.):

«4. Проведено дел в судах 1-й и 2-й инстанции : а) уголовных – 7.791, в т.ч. беспл. – 2.354; б) гражданских – 822, в т.ч. беспл. – 70.

5. Составлено бумаг : а) платных – 2 926; б) бесплат. – 736.

6. Дано советов: платных – 213; бесплатных – 8.564» [9].

Зрозуміло, що добровільно братися за безгонорарні справи чи надавати неоплачувані усні поради охочих було мало – навіть задля набуття практики. Тож завідувачі юридичних консультацій призначали на них адвоката молодого, малоавторитетного, або того, хто конфліктував з властями чи мав якісь інші «грішки». Втім, часом йшлося й просто про особисті стосунки адвоката з завідувачем.

Що ж стосується власне «гонорарних» справ і складання документів, то тогочасна радянська правоохоронна система (цитуємо видання «Советская юстиция», поч. 1949 р.) похвалялася тим, що «розмір оплати за надання юридичної допомоги доступний для кожного трудящого. Наприклад, за складання позовних заяв, клопотань про помилування і т.п. стягується не більше ніж 30 рублів; за складання скарг на вироки і рішення судів – не більше ніж 75 рублів; за ведення кримінальних справ у суді 1-ї інстанції – не більше ніж 250 рублів, за ведення цивільної справи в суді, залежно від

ціни позову – стягується не більше ніж 300 рублів тощо. Лише у випадках особливої складності справи чи значної тривалості процесу розмір оплати може бути дещо збільшений. За необхідності виїзду адвоката в інший населений пункт добові виплачуються за рахунок клієнта у встановлених Міністерством юстиції СРСР розмірах (від 50 до 70 рублів на день)» [10].

Для порівняння у 1948 р., коли писалася цитована праця, середня по Союзу РСР заробітна плата становила 700 рублів (на місяць), кілограм житнього хліба коштував 3 рублі, пшеничного – 4 рублі, десяток яєць – від 12 до 16 рублів, пиво «Жигулівське» – 7 рублів, горілка «Московська» – 60 рублів, літр молока – 3–4 рублі, кілограм гречки – 12 рублів, цукор – 15, риба – 12, кава – 75, олія соняшникова – 30 рублів за літр, масло вершкове – 64 [11]. Іншими словами, за ведення навіть найскладнішої кримінальної справи тогочасний радянський адвокат міг заробити еквівалент 4 пляшок якісної горілки, цивільної – аж п'яти.

Із зароблених ним коштів адвокат відраховував на утримання колегії адвокатів до 30 відсотків заробітку (залежно від рішення загальних зборів колегії). Зате члени президії колегії та завідувачі юридичних консультацій з числом працівників від 15 осіб гарантовано отримували заробітну платню з фонду, утворюваного відрахуваннями з адвокатів-практиків.

Услід за загальносоюзною Постановою за звичним в Українській РСР шаблоном вийшла республіканська – Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 5 лютого 1971 р. № 67 «Про поліпшення правової роботи в народному господарстві Української РСР» (ЗП УРСР, 1971 р., № 2, ст. 16), відмінена Кабінетом Міністрів України лише 8 квітня 1992 р.

І хоча згадані реформи були спущені на гальмах ще до сер. 1970-х рр., за адвокатськими колегіями – мало не до кінця Союзу РСР – залишилося незмінне «партійне завдання» «нести правову культуру в маси» – зрозуміло, на почесній безоплатній (чи майже безоплатній) основі.

Саме в дусі «госпрозрахункових» косигінських реформ у 1960–1970-х рр. зазнала змін й система оплати праці адвокатів.

Протягом 1956–1965 рр. в СРСР впроваджено єдині державні тарифи оплати праці за галузями промисловості. Поступово процес перегляду тарифних розцінок оплати праці перекинувся й на невиробничі галузі. Рада Міністрів Української РСР 8 грудня 1965 р. затвердила нову *Інструкцію про порядок оплати юридичної допомоги*, яку надавали адвокати громадянам, підприємствам, установам, радгоспам, колгоспам та ін., та нове *Положення про оплату праці адвокатів в Українській РСР*. Цими документами встановлювався гарантований мінімум місячного заробітку будь-якого адвоката Республіки – 75 карбованців. Розмір оплати праці адвоката у більших містах, віднесених до I групи, не мав перевищувати 150 крб., а у містах II–IV груп і в районах – 140 крб. Передбачалися й так би мовити бонусні нарахування за перевиконання «планових показників». Утім, ці додаткові нарахування не могли перевищувати половини встановленого адвокату місячного розміру оплати праці. Тобто де-юре український адвокат міг принести додому не більше ніж 210 (чи 225) рублів щомісяця, або ж ризикував потрапити під ретельну увагу радянських правоохоронних органів.

Для порівняння, у 1965 р. зарплата інженера становила 120 рублів, механічна швейна машинка коштувала 60 рублів [12].

Ще через десять років, 25 квітня 1975 р., було прийняте нове республіканське *Положення про оплату праці адвокатів*. Згідно з документом, верхня межа місячного заробітку адвоката підвищувалася аж до 220 рублів, у разі особливих успіхів у праці дозволяли збільшувати цей заробіток преміюванням (залежно від обсягу виконаної роботи) ще на 50 %. Це приблизно відповідало зарплаті вишівського доцента чи робітника у гарячому цеху.

Положенням також встановлювався гарантований президією колегії мінімум заробітку адвоката (для кожної колегії – свій), визначалося, на які цілі має витратитися загальний колегіальний фонд.

У сучасній Україні питання оплати праці адвоката регулюється Законом України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». Він піддавався кільком змінам і доповненням, проте питання регулювання оплати праці адвоката міститься у Статті 30 Закону у незмінній редакції:

1. Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

2. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги.

3. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час [13].

То ж, як бачимо, правова українська держава відмовилася від втручання у таку делікатну справу, як особиста домовленість клієнта з адвокатом про розмір оплати послуг останнього.

Висновки. На українських землях професійне представництво в суді стало здійснюватися лише в Польсько-литовську добу. У Княжі часи професій судового представника та/чи адвоката не існувало узагалі, недієздатні та/чи неправоздатні сторони судової тяжби могли – зі згоди суду – отримати судового представника, яким зазвичай виступав хтось з ближчих родичів.

Первісно захист інтересів клієнта (судове представництво та/чи адвокатура) здійснювався на основі особистої домовленості клієнта та його юридичного представника. Передбачалась можливість покарання невмілого чи не добросовісного адвоката – аж до позбавлення волі. Розмір гонорару був строго фіксованим у містах із магдебурзьким правом, у королівських та воєводських судах – залежав від складності справи та вартості майна, що виступало предметом цивільної судової тяжби.

В імперську добу уряди Російської імперії та Австрії (Австро-Угорщини) встановили певні цени для осіб, які мали намір займатися адвокатською практикою. Це, своєю чергою, вимагало затрат, які адвокат-практик намагався «відбити» за рахунок гонорарів із заможних клієнтів. Утім, потенційний клієнт зберігав можливість вибору між високооплачуваними (з вищою кваліфікацією) та низькооплачуваними (з нижчою) представниками професії.

У радянську добу «соціалістична» держава грубо втручалася у питання регулювання оплати праці радянського адвоката: встановлювала «стелю» оплати за послуги, вводила обов'язкові відчислення на потреби адвокатських об'єднань, вимагала безоплатного надання послуг певним категоріям громадян, на добровільно-примусовій основі залучала представників адвокатської професії до виконання громадських функцій – виборчого процесу, системи політосвіти тощо.

Правова українська держава відмовилася від втручання у таку делікатну справу, як особиста домовленість клієнта з адвокатом про розмір оплати послуг останнього. Такий підхід (фактичне невтручання) має і свої сильні, і слабкі сторони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макарчук В. С. Історія світової та вітчизняної адвокатури: Курс лекцій: навчальний посібник. Львів, 2017. С. 122.
2. Борисенко С. Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі. *Праці Комісії з вивчення історії західно-руського та українського права*. Випуск третій, за редакцією Голови Комісії академіка Н. П. Василенка. Київ, 1927. С. 86.
3. Кудін С. Поняття «адвокат» та адвокатська діяльність» за правовими пам'ятками українських земель та Московської держави в XV–XVII ст. *Адвокатура України : забуте і невідоме*. Випуск 2. Київ, 2016. С. 44.
4. Борисенко С. І. Утворення професійної адвокатури. С. 135.
5. Довбищенко М. Адвокат і клієнт на Волині в XVII ст.: оплата праці та проблема професійної етики. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A%D0%9F%D0%9A%D0%9F%D0%9A/Downloads/Nznuoakl_2016_17_16.pdf, с. 122. Історичний аспект становлення безоплатної юридичної допомоги в Україні. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=14058&chapter=1>.
6. Никифорак М. В. Адвокатура Буковини за Австрії (1781–1918). *Адвокатура України : забуте і невідоме*. Вип. 1. К. 2016. С. 67.
7. Ганусин О. Українські адвокати у Галичині на зламі XIX–XX століть : між ідеєю «служіння народів» та приватною сферою. *Адвокатура України : забуте і невідоме*. Вип. 1. К. 2016. С. 89–90.

8. Макаруч В. С. Історія світової та вітчизняної адвокатури: курс лекцій. Навчальний посібник. Львів, 2017, С. 206–207. 9. Советская юстиция. Москва, 1949. С. 123. 10. Зарплаты и цены с XVI века до 2017 года. URL: <https://www.russian-money.ru/articles/zarplaty-i-ceny>. 11. Там само. 12. Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2013, № 27, ст.282. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page2>. 13. Макаруч В. С. Історія світової та вітчизняної адвокатури: курс лекцій. Навчальний посібник. Львів, 2017. С. 122.

REFERENCES

1. Makarchuk V. S. *Istoriia svitovoi ta vitchyznianoï advokatury* [History of the world and national advocacy]: Kurs lektzii. Navchalnyi posibnyk. Lviv, 2017. P. 122. 2. Borysenok S. *Utvorennia profesiinoï advokatury v Lytovsko-ruskii derzhavi*. [Creation of professional advocacy in the Lithuanian-Russian state] Pratsi Komisii z vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoï ta vkrainskoï prava. Vypusk tretii, za redaktsiieiu Holovy Komisii akademika N. P. Vasylenka. Kyiv, 1927. P. 86. 3. Kudin S. *Poniattia «advokat» ta advokatska diialnist» za pravovymy pamiatkamy ukrainskykh zemel ta Moskovskoi derzhavy v XV–XVII st.* [The concept of "lawyer" and advocacy "on the legal monuments of the Ukrainian lands and the Moscow state in the XV–XVII centuries] Advokatura Ukrainy : zabute i nevidome. Vypusk 2. Kyiv, 2016. P. 44. 4. Borysenok S. I. *Utvorennia profesiinoï advokatury* [Creation of professional advocacy] P.135.5. Mykhailo Dovbyshchenko *Advokat i kliient na Volyni v XVII st.: oplata pratsi ta problema profesiinoï etyky*. [Lawyer and client in Volhynia in the seventeenth century: pay and professional ethics]. URL : file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A%D0%9F%D0%9A%D0%9F%D0%9A/Downloads/Nznuoakl_2016_17_16.pdf, p. 122. 6. *Istorychnyi aspekt stanovlennia bezoplatnoi yurydychnoi dopomohy v Ukraini*. [Historical aspect of the formation of free legal aid in Ukraine] URL : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=14058&chapter=1>. 7. Nykyforak M. V. *Advokatura Bukovyny za Avstrii (1781–1918)*. [Advocate of Bucovina for Austria (1781–1918)]. Advokatura Ukrainy : zabute i nevidome. Vyp. 1. K. 2016. P. 67. 8. Hanusyn O. *Ukrainski advokaty u Halychyni na zlami XIX–XX stolit : mizh ideieiu «sluzhinnia narodovi» ta pryvatnoiu sferoiu*. [Ukrainian lawyers in Galicia at the turn of the nineteenth and twentieth centuries: between the idea of "serving the people" and the private sphere.] Advokatura Ukrainy : zabute i nevidome. Vyp. 1. K. 2016. P. 89–90. 9. Makarchuk V. S. *Istoriia svitovoi ta vitchyznianoï advokatury* [History of the world and national advocacy]: Kurs lektzii. Navchalnyi posibnyk. Lviv, 2017, P. 206–207. 10. *Sovetskaia ustytsiia* [Soviet justice]. Moskva, 1949. P. 123. 11. *Zarplaty y tseny s XVI veka do 2017 hoda*. [Salaries and prices from the 16th century until 2017]. URL: <https://www.russian-money.ru/articles/zarplaty-i-ceny>. 12. *Tam samo*. [Ibid.]. 13. *Zakon Ukrainy «Pro advokaturu i advokatsku diialnist»* [Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy"] (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2013, No. 27, st. 282). URL. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page2>. 14. Makarchuk V.S. *Istoriia svitovoi ta vitchyznianoï advokatury* [History of the world and national advocacy]: Kurs lektzii. Navchalnyi posibnyk. Lviv, 2017. P. 122.

Дата надходження: 27.06.2018 р.